

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ, ФІЛОСОФСЬКИХ І ПРАВОВИХ ФАКТОРІВ НА ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Досліджується проблематика комунікативної компетентності крізь призму її факторів: психологічних, філософських і правових. Простежується вплив формування комунікації на становлення особистості, громадянського суспільства та правової держави. Доводиться, що комунікаційна компетентність спеціаліста, не залежно від фаху, сприяє конкурентоспроможності на ринку праці та формуванню комунікативних якостей у вирішенні глобальних проблем сучасності.

Ключові слова: комунікативна компетентність, психологія, філософія, методологія, філософія права.

Исследуется проблематика коммуникативной компетентности сквозь призму ее факторов: психологических, философских и правовых. Прослеживается влияние формирования коммуникации на становление личности, гражданского общества и правового государства. Доказывается, что коммуникативная компетентность специалиста независимо от специальности способствует конкурентоспособности на рынке труда и формированию коммуникативных характеристик при решении глобальных проблем современности.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, психология, философия, методология, философия права.

The problems of communicative competence through the prism of psychological, philosophical and legal factors are examined. The influence of forming of communication on personality creation, public society and legal state is emphasized. It is proved that the communicative competence of specialist irrespective of his or her profession promotes competitiveness at the labour market and formation of communicative features in solving global problems of nowadays.

Key words: communicative competence, psychology, philosophy, methodology, philosophy of law.

Постановка проблеми. Сьогодні необхідно констатувати підвищений інтерес до аналізу феномена комунікації, адже в рамках глобалізаційних процесів і суспільно-економічного розвитку держав вирі-

зняється значущість пошуку консенсусу в існуючих типах поведінки особистості та соціальних груп. Більшою мірою це спричинено спрямуванням людського прогресу у напрямку передовсім демократичної комунікації, якнайдалше від так званої ієрархічної, в основу якої був закладений примус.

У цьому контексті набуває актуальності та наукового значення саме інтелектуальний рівень крізь призму удосконалення системи управління. Якщо, для прикладу, ще недавно вагомим аргументом для переконання був зовнішній примус, то сьогодні це можливо зробити тільки при достатній науковій аргументації. Це спрямовує дослідницьку увагу на комунікативну компетентність як систему філософських, психологічних, філософсько-правових елементів спілкування.

Урешті-решт, від ефективності комунікаційної компетентності залежить вирішення чимало смисложиттєвих подій суспільства та держави загалом, так і особистості зокрема. Сьогодні простежується узалежнення суспільства від комунікації, беручи до уваги статистику, згідно з якою в жодному попередньому столітті настільки не відчувалася необхідність впливати на іншу людину, порівняно із сьогоднішнім. Влучно щодо цього висловився Г. Почепцов, зауважуючи, що, оскільки комунікація реалізовується у фізичному просторі, то за нею можна стежити й у межах процесу обміну сигналами нижчого рівня енергії (організації), а, як наслідок, утворюється обмін сигналами вищого рівня енергії (організації). «Використовуючи для обміну мінімум, – стверджує дослідник, – отримуємо максимум. Це стає можливим тому, що кожен такий мінімальний сигнал у системі пов'язаний із сигналом-максимумом. Система їх зв'язку набула статусу коду. Кожна точка змісту містить власну відповідність у вираженні. Усе це дозволяє здійснювати обмін у фізичному просторі по суті не фізичними величинами» [1, с. 18].

Необхідно зазначити, що актуальність обраної тематики обґрунтовується, передовсім, підвищенням наукового інтересу до комунікації загалом як відображення соціального процесу крізь призму формування сукупності вчинків і дій як особистості, так і суспільства.

Стан дослідження. З проблем теорії комунікації загалом, комунікаційної компетентності зокрема на загальнофілософському та загальноправовому рівнях опубліковано чимало праць учених. Серед авторів, публікації яких певною мірою порушують означене питання, слід назвати Н. Барабанову, Ю. Василькову, В. Ігнатова, Е. Ільїна, В. Кова-

льова, А. Лазурського, С. Масленнікову, Т. Науменко, Г. Ніколаєву, А. Панфілову, Г. Почепцова, В. Рижова, А. Соколова, Л. Федотову, Ф. Шаркова, В. Юдіна та інших.

Мета нашого дослідження – простежити особливості комунікативної компетентності під впливом психологічних, філософських і правових факторів.

Виклад основних положень. Сучасне суспільство дедалі частіше звертається до значення комунікації і, передусім, що стосується культури спілкування загалом. Адже теорія комунікації не зводиться лише до отримання або передавання інформації. Оскільки поряд із багатослівними повідомленнями, меседжами, констатацією подій чи пізнавальних суджень існує особливий вид висловлювання, яке одночасно виступає і конкретними діями.

Отже, проблематика комунікації є об'єктом дослідження багатьох наук, серед яких: філософія, соціологія, семіотика, психологія, риторика, кібернетика та ін. Тому, на думку Ф. Шаркова, сьогодні доводиться вживати цей термін у двох аспектах: по-перше, як зв'язок одного місця з іншим, як, наприклад, транспортна комунікація чи підземна комунікація; по-друге, як спілкування – обмін інформацією між особистістю та суспільством в контексті специфічної форми їх взаємодії у процесі життєдіяльності за допомогою мови чи інших сигнальних форм [2, с. 85].

У цьому контексті відзначимо, що кожна з наук чи наукових напрямів, котрі спрямовані на вивчення різних аспектів комунікації і наближених до неї тематик, виражають власний предмет її дослідження. Саме тому комунікація, передовсім, – це міждисциплінарний напрям, адже, як зазначає Ю. Василькова, «її виникнення було пов'язане з необхідністю рефлексії стосовно власної діяльності представників засобів масової комунікації в умовах «інформаційного вибуху», що обумовило перевагу в цій сфері знання серед журналістів і лінгвістів, а також вибір в якості теоретичної основи загальнонаукових принципів інформаційного підходу» [3, с. 48].

Під терміном «комунікація» загальноприйнято розуміти обмін інформацією (значеннями) між людьми крізь призму загальної системи смислів тощо. Саме ця траєкторія наукових інтересів і знання формується ще в давні історичні часи, тому визначень терміна «комунікація» стільки, скільки її авторів чи наукових праць про неї.

Сьогодні в контексті вирішення важливих проблем державної влади можна простежити недостатнє практичне використання у їх дія-

льності ефективних комунікативних технологій. Насамперед це стосується формування засад громадянського суспільства та становлення демократичної і правової держави. Тим більше, коли йдеться про систему державної служби, в основі якої має бути закладена зміна традиційної константи відносин влади та громадян: із монологічного впливу держави на комунікаційний діалог, базований на засадах рівноправної співпраці держави та суспільства. Адже йдеться про присутність рівноправ'я між державою і суспільством, про зміну традиційної константи відносин між владою і громадянами крізь призму відкинення авторитарності впливу держави на формування комунікаційного діалогу в суспільстві. Хоча в практичній діяльності низка діючих і важливих компонентів системи влади досі залишається поза межами адаптації до нових умов. У цьому контексті тематика комунікативної компетентності, для прикладу, в реформаційних процесах державної служби, набуває особливого значення, передовсім, що стосується пошуку оптимальної моделі співпраці влади та громадян.

Необхідно зазначити, що дослідження проблеми функціонування комунікації як і, зрештою, кореляція її складових елементів, організації цього процесу в системі державної служби, виявлення можливостей використання комунікативних технологій з метою підвищення ефективності діяльності державної служби мають неабияке як теоретичне, так і практичне значення.

Повсякденна комунікація має складну структуру і регулюється цілком іншими критеріями ніж, для прикладу, наука. Зокрема, це стосується уникнення безпосереднього пошуку істини, натомість перевага надається пошуку шляхів підкорення інших людей, самоствердження і реалізації особистих потреб через використання розвитку комунікації. Кожна людина, котра бере участь у формуванні філософії комунікації, зобов'язана чітко усвідомлювати ті можливості самореалізації, на котрі налаштовує комунікативна система загалом. Одне з головних значень культури спілкування полягає у виявленні та контролі установок спілкування, у прагненні примирити їх в одній сфері взаємодії.

Аналізуючи проблематику комунікації в широкому колі наукової літератури, зокрема філософської та юридичної, доводиться виділити необхідність пошуку таких факторів, котрі б безпосередньо впливали на підвищення рівня комунікативної компетентності.

Опираючись на вже існуючі дослідження комунікативної компетентності, зокрема на праці А. Ковальова [4], А. Лазурського [5],

Г. Николасвої [6] та інших, слід зазначити, що властивості особистості включають в себе як природне, так і психічне походження. Комунікативна компетентність формується у межах поєднання і природних, і психічних властивостей. До природних властивостей, як висхідних, слід віднести ті, що визначають конкретику імпульсів комунікативної діяльності, з одного боку, та ті, що впливають на динаміку розвитку психічних процесів, – з іншого. Натомість комунікативну компетентність особистості формують і такі фактори, які визначають психічну динаміку особистості в спілкуванні (зважаючи на вміння, навички, задачки тощо).

Для прикладу, В. Рижов переконаний в існуванні певної комунікативної структури особистості, яка, на його думку, виражає і комунікативну компетентність [7, с. 27]. Останню можна визначати як процес розвитку значною мірою усвідомленого досвіду спілкування між людьми, що формується та актуалізується в умовах безпосередньої людської практичної діяльності. Як слушно зазначає М. Василик, «комунікативну компетентність спеціаліста в широкому смислі можна охарактеризувати як певний рівень сформованості особистості та професійного досвіду взаємодії з оточенням, у якому має потребу індивід, для того, щоб в рамках своїх задатків і соціального статусу успішно функціонувати у професійному середовищі та суспільстві» [8, с. 74].

Отже, можна припустити, що ключова проблема комунікації полягає саме у сприйнятті переданої інформації а, відтак, у результативності комунікації. Це відображає подолання інформацією отриманої від об'єкта спілкування чисельної кількості комунікативних бар'єрів. Відтак, фактори, що обмежують ефективність і функціональність комунікації, як і комунікативної компетентності, можна сприймати як зовнішні умови формування комунікації, технічні засоби комунікації і, зрештою, саму особистість як дійову особу комунікативного процесу.

Комунікативна компетентність – основоположний елемент професійного успіху будь-якого спеціаліста, оскільки є професійно важливою якістю, затребуваною на ринку праці, й розглядається як сукупність знань, умінь, навичок у галузі організації взаємодії та співпраці в діловій сфері; як система внутрішніх особистих ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікативної міжособистісної взаємодії. Проте, на думку Н. Барабанової, незалежно від напрямку професійної освіти, комунікативна компетентність – це

особиста якість, що визначає включення фахівця в діяльність і формується в процесі розвитку особистості загалом [9, с. 62]. Для прикладу, термін «компетенція» трактується як коло питань, в яких хтось чітко обізнаний, натомість термін «компетентний» – як авторитетний у певній галузі професіонал.

Окремі автори схильні трактувати комунікативну компетентність як здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, адже комунікативна компетентність, на їхню думку, «містить певну сукупність знань і вмінь, котрі забезпечують ефективний розвиток комунікативного процесу» [10, с. 7]. Крім того, комунікативну компетентність можна виразити і як інтегративну особистісну властивість, спрямовану на ефективну адаптацію суб'єкта у спілкуванні та свобідне володіння засобами соціальної поведінки тощо.

Приміром, А. Бодалев сформулював доцільну, на наш погляд, думку стосовно формування комунікативної компетентності на основі досвіду. «Сформовані в людині (на основі її досвіду відносин з реальністю) ціннісні орієнтації, що проявляються в певних еталонах-мірках, завжди виражають стан її мотиваційної потреби сфери емоційних станів, принципів поведінки. Вони дають людині можливість сприймати реальність кожного моменту її буття дуже вибірково, а ставлення до реальності робити суб'єктивним. Такою ж суб'єктивністю характеризується й поведінка людини» [11, с. 73]. Це наводить на думку, що комунікативна компетентність безпосередньо пов'язана з особливостями соціальної участі індивіда. Людина так чи інакше зосереджена, передовсім, над корисній для неї у професійній і повсякденній практиці культурою суспільства, а не над усією сукупністю цієї культури.

Певною мірою від рівня комунікативної компетентності безпосередньо залежить раціоналізація механізмів управління суспільством, зміцнення діалогу як пріоритетної форми спілкування і єдиного засобу вирішення глобальних «цивілізаційних проблем», формування моральної особистості крізь призму підвищення рівня її відповідальності та свободи, в контексті яких особистість перебуває у постійних пошуках смислу свого життя.

Як зауважує Н. Барабанова, професійне володіння культурою ділового спілкування має бути властивим будь-якому фахівцю, робота якого реалізується не тільки в ситуаціях «людина – машина», «люди-

на – документ» й «людина – людина» [9, с. 62]. Така культура, на її думку, передбачає такі комунікативні уміння:

– володіти різними видами мовленнєвої діяльності, уміти кваліфіковано вести бесіду, переговори, відчувати себе впевнено як у повсякденно-побутовій, так і в професійній сфері спілкування;

– висловлювати думки не тільки правильно, відповідно до норм літературної мови, а й знаходити для них найвдаліші, найдоцільніші мовленнєві засоби;

– володіти національно орієнтованою, соціально обумовленою системою цінностей; досконало володіти мовленнєвим етикетом, правилами комунікативного кодексу;

– правильно і грамотно складати будь-який діловий документ, вести ділове листування;

– бути готовим до будь-яких публічних виступів [9, с. 64].

Крім того, спираючись на теорію М. Бергельсона, можна умовно відобразити й конкретні сфери комунікації:

– внутрішньоособистісна – усвідомлення, оцінка, міркування, переконання і повторення;

– міжособистісна – спілкування з іншими в межах множини різних контекстів;

– групова – акцент на сумісній діяльності, вирішенні проблем із розподілом ролей і групових норм;

– організаційна – ключовий інструмент якісного управління, формальні та неформальні потоки та ін.;

– суспільна – спрямована на забезпечення інтересів різних суспільних груп, як вплив на системи цінностей, поведінку, формування ідеологій тощо;

– професійна – різниця в контекстах, завданнях, аудиторіях відповідних професій;

– масова – інформування, переконання, маніпулювання, або зворотній канал зв'язку;

– міжкультурна – спілкування з іноземцями та ін. [12].

Дозволимо собі зауважити, що комунікація є багатоаспектним явищем. Тому, невміння шукати вирішення протиріч, котрі виникають під час передавання тієї чи іншої інформації, пакету сигналів, неодмінно призводить до комунікативного невігластва. Тобто, за своєю суттю комунікація, насамперед – це сталий процес пристосування, оскільки включає в себе як зміст, так і відносини (тут є важливими наслідки для усунення чи вирішення конфліктних

ситуацій). Більше того, комунікацію можна трактувати і крізь призму транзакції*.

Важливо відзначити, що доцільність і значення формування комунікативної компетентності в сьогоdnішньому суспільстві неабиякі. Тим більше, коли йдеться про конкурентоспроможність на ринку праці, підвищення професійного рівня спеціаліста, не залежно від фаху, в межах комунікативного процесу тощо.

Сьогодні спостерігається посилення впливу сучасних комунікацій на всі форми суспільного життя, не говорячи вже про практичну діяльність, вчинки особистості. Тому комунікативна компетентність, особливо, що стосується її основоположних факторів, стає важливим напрямом наукової думки. Практично більшість міжнародних організацій актуалізували вивчення проблематики комунікативної компетентності не лише в межах удосконалення міжособистісних відносин, а й у межах стабілізації міжнародної співпраці. Зрештою, значення комунікативної компетентності сьогодні охоплює дедалі нові і нові сфери життя особистості, інформаційно-комунікативний простір значно розширюється порівняно з ХХ ст., масові моделі комунікації почали трактуватися крізь призму міжособистісних, застосовуючи при цьому комунікативну компетентність, передовсім, на персонально-індивідуальному рівні.

Висновки. У межах будь-яких визначень комунікація виражається як ключовий елемент спілкування. Це призводить до того, що в підходах до трактування комунікативної компетентності простежується визнання сутності комунікативного процесу як безпосереднього обміну інформацією між людьми, реалізуючи його через діяльність, тоді як сам комунікативний процес – це засіб, що забезпечує організацію діяльності чи то особистості, чи спільноти.

Комунікативна компетентність – це система певних внутрішніх ресурсів (уміння і навички міжособистісного спілкування, соціальні установки поведінки, конкретні комунікативні погляди тощо), необхідних як для формування і регулювання ефективності комунікативних дій, так і для забезпечення компетентності в конкретних ситуаціях міжособистісної взаємодії. На нашу думку, найголовнішою з-поміж

---

* Одночасність ролей і того, хто говорить, і того, хто слухає; кожен із елементів комунікативного процесу інтегрально співвідноситься з усіма іншими; різне значення формується різними особами як наслідок одного й того ж комунікативного процесу.

них є необхідність реалізації комунікативних властивостей особистості саме в практичній діяльності.

Попри важливе значення вивчення питання комунікативної компетентності залишається прогалина у дослідженні її базових факторів: філософських, психологічних, соціально-економічних, правових і т.д. Тому актуальним є вивчення комунікації крізь призму її залежності від ефективності спілкування, діяльності, взаєморозуміння, особливостей (негативних чи позитивних) конкретних форм поведінки особистості тощо. Це підкреслює важливість таких досліджень у контексті становлення наук міждисциплінарного характеру, особливо, що стосується філософії права.

1. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – К.: Ваклер, 2001. – 656 с.
2. Шарков Ф.И. Коммуникология. Основы теории коммуникации / Ф.И. Шарков. – М.: Дашков и Ко, 2009. – 592 с.
3. Василькова Ю.В. Социальный педагог. Педагогический опыт и методы работы: [научное пособие] / Ю.В. Василькова. – М.: Академия, 2010. – 208 с.
4. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельности / В.И. Ковалев. – М.: Инфра-М, 2008. – 232 с.
5. Лазурский А.Ф. Избранные труды по психологии / А.Ф. Лазурский. – М.: Наука, 1997. – 446 с.
6. Николаева Г.Н. Коммуникативная компетентность личности / Г.Н. Николаева. – Орел: Социально-образовательный центр, 1997. – 140 с.
7. Рыжов В.В. Психологические основы коммуникативной подготовки педагога / В.В. Рыжов. – Н.Новгород: ННГУ, 1994. – 164 с.
8. Василук М.А. Основы теории коммуникации / М.А. Василук. – М.: Гардарики, 2005. – 615 с.
9. Барабанова Н. «Теорія комунікацій» в комплексі дисциплін для підготовки менеджерів-документознавців / Наталя Барабанова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – №1. – 2010. – С. 62-68.
10. Жуков Ю.М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю.М. Жуков, Л.А. Петровская, П.В. Растяжников. – М.: МГУ, 1990. – 104 с.
11. Бодалев А.А. Психология общения / А.А. Бодалев // Избранные психологические труды. – М.: НПО Модэк, 2002. – 320 с.
12. Бергельсон М.Б. Межкультурная коммуникация как интеракция лингвокультурных моделей / М.Б. Бергельсон [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fl.msu.ru/img/pages/File/bergelson/1_2008_bergelson.pdf
13. Панфилова А.П. Деловая коммуникация в профессиональной деятельности / А.П. Панфилова. – СПб.: Знание, 2001. – 496 с.

Стаття надійшла 26 жовтня 2010 р.